

**Norsk Bonde-
og Småbrukarlag**

Oslo, 22. september 2023

Naturrisikoutvalget
c/o Klima- og miljødepartementet
Postboks 8013 Dep
0030 Oslo

Innspill til Naturrisikoutvalget angående naturrisiko i jordbruket

Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag viser til invitasjon fra Naturrisikoutvalget om å svare på konkrete spørsmål knyttet til naturrisiko i jordbruket. Vi gir nedenfor våre innspill til utvalget.

Generelt:

- Bærekraftig matproduksjon til en økende befolkning er den viktigste oppgaven jordbruket har. Folketallet på jorda er anslått å øke til over 10 Mrd fram mot 2050 og alle mennesker trenger sunn mat og rent vann. I dag brukes om lag 12 % av jordas isfrie landareal til jordbruk. Vi må ha som ambisjon at den nødvendige økningen i matproduksjon skjer på det jordbruksarealet som allerede er i bruk. Vi mener matjord må få et juridisk vern på linje med naturvernet, og det nasjonale jordvernmålet må styrkes til maksimal omdisponering av 2 000 dekar dyrka jord per år. Norge er blant de landene i verden som har lavest sjølforsyning. Krig og klimaendringer gjør at vi nå står i en global matkrise. Da er det viktig at vi produserer mest mulig av den maten vi forbraker selv, både av hensyn til matsikkerhet og av hensyn til at vi ikke ønsker å bidra til at prisene på verdensmarkedet øker mer enn nødvendig.
- Det grønne skiftet innebærer at vi skal fase ut fossil energi med fornybar energi. Norges Bondelag har sammen med Norsk Bonde- og Småbrukarlaget inngått klimaavtale med Staten om å redusere klimagassutslippene og øke opptaket av karbon i jord tilsvarende 5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter innen 2030. Vi er i full gang med å oppfylle planen ved å ta i bruk klimakalkulator, bedre føring, dyrehelse, avl, fossilfri maskinpark, fossilfri oppvarming, bedre bruk av gjødsel, god agronomi, bruk av husdyrgjødsel til biogass, bruke jorda som karbonlager og ny klimateknologi som revolusjonerer landbruket. Videre vil vi peke på skogens betydning i det grønne skiftet. Når vi skal fase ut olje, gass og kull blir skogens ressurser knyttet til fornybar energi, kjemikalier og fiber svært viktig.

- Det blir ofte vist til globale data og utviklingstrekk når naturkrisen skal beskrives. Men Norge står i en annen situasjon enn mange andre land, både med hensyn til hvilket biologisk mangfold vi har og hvilke utfordringer som er knyttet til å bevare det. Vi mener kunnskapsgrunnlaget for det biologiske mangfoldet i Norge må styrkes betydelig og ber om fortgang i arbeidet med å lage et økologisk grunnkart for Norge.
- Det knappe jordbruksarealet som er i drift er spredt utover hele landet og utgjør kun 3 % det totale landarealet. Gårdsbrukene er tilpasset topografien og ligger der jordressursene gir muligheter for å dyrke mat. Det dyrkes korn på om lag en tredjedel av jordbruksarealet. Grønnsaker, frukt, bær og poteter dyrkes på de klimatiske mest gunstige områdene over hele landet og utgjør 2,3 prosent av jordbruksarealet. Resten av jordbruksarealet er kun egnet for produksjon av gras eller annet grovfôr. I tillegg utgjør 45 prosent av det totale landarealet utmarksbeiter av svært god eller god kvalitet.
- Jordbrukslandskapet er trolig det økosystemet som har høyest tetthet av arter i Norge. Jordbrukslandskapet kjennetegnes av sanglerke, vipe, blomsterenger, pollinatorer, gjødselbiller, beitemarkssopp m.m. Det er ikke ute på jordstykkene vi finner det rike biologiske mangfoldet. Her er det monokulturer som skal gi gode avlinger. Det rike biologiske mangfoldet finner vi blant mikroorganismene i matjorda, på de ugjødsle beiteene, i mellomrommet mellom jordstykkene, i seterlandskapet, i slåttemark og kystlynghei. Mellomrommet mellom jordstykkene består av; åkerholmer, kantsoner, åpne grøfter, dammer, kantskog, alleer, store løvtrær, driftsveier, veikanter, steinrøyser, jordhauger og driftsbygninger.
- Artsdatabanken omtaler jordbrukslandskapet som «semi-naturlig mark». Ifølge Artsdatabankens rødliste for 2021 er totalt 397 truede arter antatt å være negativt påvirket av jordbruksaktivitet, da særlig oppdyrking og drenering. På den andre siden er opphørt drift i landbruket en påvirkningsfaktor for 936 truede arter. Opphørt drift kan være alt fra opphør av tråkk og motorferdsel til endret bygningsstruktur, men for de fleste truede artene dreier det seg om opphør av tradisjonelle hevdsmetoder. Gjengroing av landbruksarealer som følge av opphørt eller redusert beite og/eller slått er antatt å påvirke 513 truede arter negativt. Opphør av andre tradisjonelle hevdsmetoder som styving av trær og lyngbrenning påvirker et mindre antall truede arter negativt, henholdsvis 28 og 19 arter.
- Det biologiske mangfoldet i jordbrukslandskapet er diametralt motsatt av det vi finner andre steder. Mens det i andre økosystemer nettopp er menneskelig aktivitet som truer naturmangfoldet, er artene i jordbrukslandskapet helt avhengig av bondens skjøtsel og driftsmetoder. Årsaken er at disse artene er tilpasset et lysåpent slettelandskap som ble skapt av gressetere som ikke lenger finnes i vill natur; urokse, villhest og bison med flere. Det verste som kan skje for de 936 artene i jordbrukslandskapet som er truet er at bonden slutter og at landskapet gror igjen.

Spørsmålene fra Naturreisikoutvalget besvares nedenfor.

1. Når og hvordan opplever dere naturrisiko som vesentlig for deres virksomhet? Hva er mest vesentlig, avhengighet av natur, påvirkning på natur eller andre forhold?

- Naturfare: Bønder har til alle tider forholdt seg til naturfare som; kulde, tørke, flom, erosjon og jordskred. Naturfare utgjør en trussel mot matproduksjon, bygninger og personell. Nå ser vi at slike hendelser inntreffer oftere enn tidligere og klimaforskningen varsler mer ekstremvær i tiden framover. Bønder og landbruksnæringa jobber for å bli mer robuste mot ekstremvær. Dette gjelder for eksempel tiltak som bedrer kapasiteten på magasinering og dreneringen av vann i landskapet og muligheter for vanningsanlegg. Bevaring av myrer og våtmarker som kan holde igjen vann er viktig. Flere bønder erfarer at driftsbygninger og hus må flyttes for å være sikre mot flom og ras i framtida.
- Pollinering: På det aller meste av jordbruksarealet i Norge dyrkes det vekster som ikke er avhengig av pollinering. Gras og kornarter formerer seg ved vindbestøving. Men ved dyrking av frukt, bær, kløverfrø, erter, raps og rybs er pollinering avgjørende for resultatet. Våre organisasjoner har sluttet seg til den nasjonale Pollinatorstrategien som Miljødirektoratet har ansvaret for. Jordbruket forvalter viktige leveområder for bier, humler og andre pollinatorer og har virkemidler som fremmer bestanden av pollinatorer. Dette omfatter blant annet tiltak for å ta vare på blomsterenger, veikanter og beiter som ikke pløyes, gjødsles, sås eller sprøytes.
- Invasive arter: Fremmedartslista for Norge, som ble publisert av Artsdatabanken i 2023, viser at vi også i Norge har mange fremmede skadelige arter. Av 2342 risikovurderte fremmede arter er nærmere 20 prosent vurdert til å være såkalte høyrisikoarter. Blindpassasjerer følger med i varetransport, på og i biler, fly, tog eller båter, i skipenes ballastvann eller ballastsand. De kan også følge med som forurensning i planter, plantejord, frøblandinger eller som parasitter på andre arter vi importerer.

Hønschirse er eksempel på en fremmed art som jordbruket bruker store ressurser på å bli kvitt. Hønschirsens har flere likheter med floghavre, som landbruksnæringa har utkjempet en årelang kamp mot. Planten finnes ikke opprinnelig i norsk natur og det er klimaendringer og fuglemat som får skylda for at hønschirsa nå skaper hodebry for bøndene. Det er mistanke om at hønschirse har kommet inn i landet i meiseboller og fuglefrø og spredd seg med fugler. Jordbruket bruker store ressurser på å bli kvitt eller minimere denne typen ugress og vi må regne med at det kan komme nye typer ugras i tiden framover. Villsvin har status som fremmed art i Norge og er bærer av Afrikansk svinepest som nå er påvist i Sverige. Norge bruker store ressurser på å forhindre spredning og etablering av villsvin langs riksgrensa mot Sverige.

- Smitte og sykdommer: FN bruker uttrykket «en helse» om sammenhengen mellom frisk jord, friske planter, friske dyr og friske mennesker. Vi opplever større press fra bakterier, virus, prioner og parasitter som smitter mellom ville dyrebestander og husdyrbestander. Dette ser vi for eksempel på fugleinfluensa og afrikansk svinepest. Vi registrerer også at klimaendringene fører til økte mengder flått og fluemark i utmark som gir dårligere dyrevelferd for beitedyr.

- Viltbestander som spiser og ødelegger avling: Store bestander av hjort, grågås, kvitkinngås, kortnebbgås, kanadagås og traner kan forårsake avlingsskader. Årsaken er at de kan spise opp og ødelegge en stor del av avlinga til bønder. Ei enkelt grågås kan for eksempel spise opp til en kilo gress om dagen. Beiteskadene omfatter mer enn avlinga som blir spist. Det omfatter også tråkkskader og store mengder avføring som kan redusere kvaliteten på fôret. Mange husdyrbønder som dyrker gras kan oppleve at over 25 % av avlinga blir spist opp av viltbestander. I viltforvaltningen forsøker man først og fremst å redusere skadeproblemer gjennom jakt. Men flere av artene som forårsaker skader i jordbruket ikke er jaktbare i henhold til jakttingsforskriften. Det er likevel åpnet for skadefelling av slike arter jf. viltforskriften.
- Rovvilt: Norge er blant de landene i Europa hvor beiteressursene i utmark betyr mest for landets matproduksjon. Kun 3 % av Norges fastlandsareal er jordbruksareal. Dette er den laveste andelen for noe land i Europa. Samtidig har Norge gode utmarksbeiter av høy kvalitet på 45 % av fastlandsarealet. Det er helt grunnleggende for driften på gårdsbrukene i Norge at sau og storfe henter fôr i utmarka. På innmarka dyrkes gras som beitedyra skal spise om vinteren. På utmarksbeite finner beitedyra de urtene de helst vil ha og lever fritt. Dyrevelferden på utmarksbeite er normalt svært god når sauene ikke blir jaget og drept av rovdyr. Det slippes årlig over 1,9 millioner sau og lam, 254 000 storfe, 58 000 geiter og 9 000 hester på utmarksbeite i Norge. Disse husdyrene høster fôrressurser i utmarka som tilsvarer det man ville måtte bruke 10 % av Norges fulldyrkede areal for å produsere. Beitenæringa er med begrunnelse i dette en nasjonal interesse for Norge.

Stortingets rovdyrforlik er et kompromiss som både skal sikre levedyktige rovdyrbestander og beitebruk i utmark. Det todelte målet bygger på tre sentrale forutsetninger. Den første forutsetningen er bestandsmål for hver enkelt rovdyrart. Den andre forutsetningen er arealdifferensiert forvaltning. Den tredje forutsetningen er full erstatning til dyreeier når husdyr blir drept eller skadet av rovdyr. Bestandsmålene er satt for å forhindre at rovdyrbelastningen for beitenæringa blir urimelig stor. Videre har Norge ikke forpliktet seg til å ha levedyktige rovdyrbestander innenfor egne landegrenser, men dette skal søkes oppnådd gjennom samarbeid med våre naboland. Det siste er stadfestet av Høyesterett i ulvedommen av 26.03.2021.

Alle de fem store rovdyrartene dreper og skader husdyr. Jerv, gaupe og kongeørn tar i hovedsak sau. Ulv og bjørn tar i tillegg storfe og hest. Beitesesongen i utmark er normalt 100 dager. I beiteområder med lite rovdyr ligger tapene på utmarksbeite ned mot 3 prosent. I områder med stort rovdyrpress kan tapene komme opp mot 40–50 % for den enkelte beitebruker. Faste bestander av ulv og bjørn utelukker tradisjonelt sauehold med frittgående beiting. Store rovdyrtap innebærer store dyrelidelser og stor psykisk påkjenning for dyreeier, og undergraver derfor økonomisk og sosial bærekraft. Store rovdyrtap er ikke forenlig med bærekraftig beitebruk. Utmarksbeite er essensielt for tilgang til fôrressurser, dyrevelferd og landskapspleie. Det er derfor viktig å begrense størrelsen på rovdyrbestandene slik Stortinget har gjort gjennom sine rovdyrforlik.

- Avrenning av næringsstoffer til vassdrag: Husdyrgjødsel og mineralgjødsel er avgjørende innsatsfaktorer for å oppnå gode avlinger og matsikkerhet. Nitrogen og fosfor er de næringsstoffene plantene trenger mest av for å vokse og for å oppnå ønsket kvalitet. Samtidig kan nitrogen og fosfor lekke ut i vassdrag og forårsake

eutrofiering. I ferskvann er det fosfor som i størst grad bidrar til algeoppblomstring, mens i brakkvann er det nitrogen som gjør mest skade. Dette ser vi for eksempel i Oslofjorden. For jordbruket er målet å husholdere med plantenæringen slik at den i størst mulig grad går til avlingene og i minst mulig grad lekker ut i miljøet. Dette er mest bærekraftig både for bonden og miljøet. God gjødselplanlegging, god praksis for håndtering av husdyrgjødsel, god praksis for jordarbeiding og presisjonsjordbruk er de viktigste tiltakene for å oppnå dette.

Jordbruk er et åpent system. Husdyrproduksjon og planteproduksjon innebærer alltid en risiko for uønsket tap av næringsstoff til omgivelsene. Det er fra myndighetenes side iverksatt flere tiltak for å begrense miljøproblemer knyttet til avrenning av næringsstoffer til vassdrag. De viktigste er vannforvaltningsplaner i regi av vannforskriften, Oslofjordplanen, gjødselvarselsforskriften og miljøforskrifter med hjemmel i jordlova. For jordbruket er RMP og SMIL de viktigste verktøyene sammen med ny teknologi og økt kunnskap om jordarbeiding og gjødsling.

- Bekjempelse av ugras og plantesykdommer: Bruk av plantevernmidler er ofte nødvendig for å sikre god plantehelse og høye avlinger. Samtidig kan plantevernmidler føre til skader i miljøet og gi helseplager. Klimatiske forhold, høyt kompetansenivå og et strengt regelverk gjør at Norge er blant de landene i verden som bruker minst plantevernmidler per areal. For å få tillatelse til å bruke plantevernmidler må den enkelte bonde ha autorisasjonskurs, føre sprøytejournal og gjennomføre funksjonstesting av spredeutstyr. Gjennom plantevernregelverket plikter bøndene å forsøke andre aktuelle tiltak før de tar i bruk plantevernmidler, og begrunne hvorfor de eventuelt velger å bruke kjemiske plantevernmidler. Statistisk sentralbyrå har beregnet at under halvparten av omsatt mengde plantevernmidler i Norge brukes i jordbruket. Det brukes betydelige mengder plantevernmidler i andre sektorer som private hager, grøntanlegg, vei, jernbane, m. fl.
- Drenering: Artsdatabanken trekker fram nydyrking og drenering som de viktigste årsakene til at enkelte truede arter er negativt påvirket av jordbruksaktivitet. Godt drenerte jordbruksarealer gir bedre vekstbetingelser, høyere avling og mindre utslipp av lystgass. Ved å sørge for at jorda er godt drenert oppnår jordbruket større avlinger per areal. Dersom jordbruket skulle slutte å drenere, ville man måtte trenge et større jordbruksareal for å produsere samme mengde mat. Drenering reduserer utslipp av lystgass og inngår som et tiltak i landbrukets klimaplan.

Det oppstår en målkonflikt dersom miljømyndighetene ønsker å redusere dreneringen i jordbruket av hensyn til biologisk mangfold. Det er riktig som Artsdatabanken påpeker at våt og fuktig jord er positivt for produksjonen av insekter og arter som spiser innsekter. I stedet for å stanse drenering av fulldyrket jord, bør man i stedet fremme etablering av våte og fuktige arealer på egnede områder i tilknytning til de fulldyrkede jordbruksarealene.

- Nydyrking: Nydyrking er nødvendig for at den enkelte bonde skal kunne utvikle sin landbrukseieendom i takt med behovene i jordbruket. Det er også nødvendig for at vi i Norge skal opprettholde vår sjølforsyning og matsikkerhet. Nedbygging av matjord øker presset på å dyrke opp mer jord andre steder. Ofte er den jorda som bygges ned mer verdifull enn den jorda som nydyrkes. Den jorda som nedbygges ligger ofte i lavlandet, nær tettsteder, har høy jordkvalitet og gunstig klimatiske beliggenhet.

Nydyrking er en trussel mot de artene som lever der det dyrkes opp. Samtidig skaper nydyrking leveområder for nye arter som flytter inn i det nye jordbrukslandskapet. Jordbrukslandskapet har svært høy tetthet av arter, og over tid vil det nydyrkede arealet bidra med leveområder til en rekke nye arter. Det er vesentlige forskjeller mellom arealendring som fører til nydyrking og arealendring som fører til nedbygging av arealer til bolig og asfalt hvor det biologiske mangfoldet forsvinner. En annen type arealendring er jordbruksarealer som går ut av produksjon. Disse arealene gror gradvis igjen og transformeres tilbake til skog eller naturlig vegetasjon. Det samlede jordbruksarealet i Norge har siden 1999 blitt redusert. I sum er det årlige arealet som går ut av drift eller nedbygges større enn arealet som nydyrkes.

- **Hyttebygging:** Fritidsboliger gir inntekter til mange grunneiere gjennom tomtefeste og salg av hyttetomter. I tillegg har enkelte grunneiere inntekter fra salg av tjenester og ved. Det er i underkant av 500 000 fritidsboliger i Norge totalt. Statistikk fra SSB viser at det i perioden 2010–2020 ble bygd omtrent 4 500 nye fritidsboliger hvert år. Det er i flere kommuner konflikt mellom hytteutbyggere og beitenæringa om tilgang til beiteressursene. I tillegg opplever mange beitebrukere konflikt med hyttefolk i forbindelse med ferdsel og hunder. Ved planlegging av hyttefelt er det viktig at områder med høy beitekvalitet og seter- og stølsområder ikke bygges ned. Hyttebygging som baserer seg på grunneiersamarbeid gir bedre resultat med mindre konflikt.
- **Import av soya i dyrefôr:** Husdyra våre er i større grad enn tidligere avlet for å vokse raskt og gi høy ytelse. De trenger høyt innhold av proteiner i fôret i tillegg til fett og karbohydrater. Soya har høy andel protein og lav andel karbohydrater og passer godt sammen med det norske fôrkornet. Soyaandelen i kraftfôr totalt i Norge ligger på ca. 8,4 % prosent. En vesentlig årsak til at behovet for soya har økt de siste tiåra er bortfallet av kjøttbeinmjøl som aktuell råvarekilde i kraftfôr. Norsk fôrbransje var først i verden til å nekte bruk av genmodifisert (GMO) soya og et av få land som har vært 100% GMO-fritt med full sporbarhet siden 1996. Denofa, som er største importør av soya til Norge, kjøper bare soyabønner som er dyrket i henhold til strenge krav til bærekraft, herunder fra områder hvor det ikke medfører avskoging. Jordbruket jobber med å finne alternative proteinkilder som kan erstatte soya. Dette omfatter blant annet økt produksjon av raps, erter og belgvekster.

2. På hvilke måter kan deres virksomhet bli påvirket av endringer i naturen og ressursgrunnlaget i Norge eller i andre land? Hva er mest vesentlig, kobling direkte til egen virksomhet eller indirekte via verdikjeder?

- Jordbruket produserer mat i et åpent system og blir direkte påvirket av endringer i naturen. Dette er nærmere beskrevet ovenfor i svaret under spørsmål 1.

3. På hvilke områder bør deres virksomhet være forberedt på å møte endringer i myndighetenes regelverk? Hva med andre rammevilkår, inkludert markedsforhold, teknologi og holdningsendringer?

- **Økosystemet i jordbrukslandskapet** fungerer på en annen måte enn økosystemene andre steder. Mens det i andre økosystemer nettopp er menneskelig aktivitet som truer naturmangfoldet, er artene i jordbrukslandskapet helt avhengig av bondens skjøtsel og

driftsmetoder. Klassisk naturvern med opprettelse av verneområder og restriksjoner vil ikke fungere for å bevare artene i jordbrukslandskapet. I stedet trenger vi tilskudd og støtteordninger som er målrettet for å ta vare på spesifikke leveområder og arter.

Jordbruket har allerede virkemidler som har som formål å ta vare på biologisk mangfold gjennom de regionale miljøprogrammene og SMIL-ordningen. I lys av Naturavtalen og den økte interessen for å ta vare på biologisk mangfold, forventer vi at myndighetene og politikerne setter av mer penger til dette formålet. Våre organisasjoner mener den viktigste forutsetningen for å følge opp naturavtalen i jordbrukslandskapet er at vi fortsatt har bønder som produserer mat i hele landet. Regjeringa må sikre rammevilkår og finansiering som gjør at dette fortsatt er mulig.

- Vassdrag og kystvann som mottar næringsstoffer fra jordbruket blir nøye overvåket og nødvendige tiltak blir iverksatt med virkemidler over jordbruksavtalen. Vi registrerer større vilje hos myndighetene til å ta i bruk mer inngripende tiltak i nedbørfelt til innsjøer med høy avrenning av næringsstoffer og til Oslofjorden.
- Restaurering av natur. Vi registrerer økende interesse for å gjenåpne lukkede bekker som ligger i jordbrukslandskapet. Våre organisasjoner ønsker å presisere at bekkelukking og hydrotekniske anlegg er gjennomført av hensyn til samfunnsnyttene knyttet til økt matproduksjon, og skal ha betegnelsen «sterkt modifiserte vannforekomster» etter vannforskriften. Vi mener det kun er tilfeller hvor bekkelukking har vært mislykket at gjenåpning av bekker kan være aktuelt som restaureringstiltak. Det vil si på jordbruksarealer hvor man til tross for store investeringer ikke har lyktes med å drenere bort vannet. Tilsvarende mener vi det må være ved restaurering av myr. Våre organisasjoner mener det er uaktuelt å restaurere oppdyrket myr.

4. Håndterer deres virksomhet naturrisiko i dag? Er dette i så fall formalisert eller håndteres det på annet vis? Hvordan er det i så fall koblet til klimarisiko og andre former for bærekraftsrisiko?

Naturrisiko ligger inne i styringsverktøyene og virkemidlene til jordbruket og som det forhandles om hvert år gjennom jordbruksavtalen. Vi mener vi har gode styringsverktøy i dag, men er bevisst på at det er potensial for forbedringer. Det er særlig behov for sterkere styring og kontroll med import av biologisk materiale som kommer inn fra utlandet. Dette utgjør en betydelig risiko for at invasive arter og smittestoffer kommer inn i landet.

5. Hva slags styringsverktøy og datagrunnlag trenger dere for å vurdere naturrisiko bedre enn i dag? Hva kan myndighetene gjøre for å sette dere bedre i stand til å vurdere naturrisiko?

Jordbruket bruker hvert år store beløp på tiltak som har som formål å sikre biologisk mangfold. De mest målrettede tilskuddsordningene er de regionale miljøprogrammene (RMP) og SMIL-midlene. RMP har som formål bidra til å ivareta jordbruket sitt kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturmiljøer og kulturminner, jord og jordhelse, tilgjengelighet i jordbrukslandskapet, samt å redusere bruk av plantevernmidler og å redusere utslipp til luft og avrenning til vann. SMIL-ordningen har som formål å

fremme naturverdier og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket.

NIBIO's overvåkingsprogram, 3Q, dokumenterer resultatene av pengene som er brukt ved å måle endringer i jordbrukslandskapet og status for den økologiske tilstanden over tid. Ordningen Utvalgte kulturlandskap er et positivt eksempel på vellykket samfinansiering mellom KLD og LMD. Ordningen har som formål å sikre biologisk mangfold, kulturminner og matproduksjon og har resultert i 51 landskap rundt omkring i hele landet.

6. Hva slags dilemmaer møter dere i beslutninger som berører natur og naturrisiko?

Jordbruket gjør hele tiden avveininger mellom matproduksjon og miljøhensyn. Dette gjelder spesielt ved bruk av plantevernmidler, antibiotika, mineralgjødsel, husdyrgjødsel og jordarbeiding. Jordbruksavtalen sikrer regelverk og økonomiske virkemidler som skal fremme bærekraftig matproduksjon i hele landet. Det er den enkelte bonde som tar de endelige beslutningene som gjelder for sin produksjon. Dårlig økonomi og krav om økt effektivisering gjør imidlertid at bonden får mindre handlingsrom for å gjennomføre tiltak som fremmer biologisk mangfold og natur.

7. Hvilke planer har dere om å ta mer hensyn til naturrisiko? I så fall, hvordan og hvorfor?

Våre organisasjoner følger utviklingen med klimaendringer tett og vurderer fortløpende behov for nye tiltak.

Med hilsen

Sigrid Hjørnegård
Norges Bondelag

Anton Langeland
Norsk Bonde- og Småbrukarlag